

Hasan Onat. *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.

Hasan Onat. *Essays on Our Understanding of Religion*. Ankara: Fejr Publications, 2023.

Değerlendiren

Muhammet AYDIN

Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Kelam Anabilim Dalı
Gümüşhane, Türkiye

Associated Professor, Gumushane University
Faculty of Divinity
Kalam
Gümüşhane, Türkiye

maydin@gumushane.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0099-9024>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü	Article Type:
Kitap Değerlendirmesi	Book Review
Geliş Tarihi	Date Received
18 Haziran 2025	18 June 2025
Kabul Tarihi	Date Accepted
24 Haziran 2025	25 June 2025
Yayın Tarihi	Date Published
30 Haziran 2025	30 June 2025
Etik Beyan	Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Telif Hakkı & Lisans	Copyright & License
Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Atıf/Citation	

Aydın, Muhammet. "Hasan Onat. *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023". *Turkish Journal of Shiite Studies* 7/1 (Haziran 2025): 108-114.

Abstract

Hasan Onat is an academic known for his qualified studies on the History of Islamic Sects in general and on the Şî'â school in particular. He is known for his frequent emphasis on the importance of methodology in Islamic sciences. His important services to academics he has brought to the Turkish academic community are well-known. Unfortunately, we lost him in the recent covid-19 pandemic. Some of his works have been brought to readers by Pınar Publications. In this review article, we thought of discussing Onat's work titled *Essays on Our Understanding of Religion*. The work consists of five main sections: Human, religion, faith, the Qur'ân and the Prophet. As in all his works, Onat argued in this one, with a supra-sectarian approach, that each school is a human formation that emerged later and cannot be identified with Islâm. This method rejects the idealization of the early period, the sanctification of the past and the religionization of tradition by envisioning a structure that centers on the Qur'ân. It points out that all of humanity needs the high values of Islâm and the teachings of the Qur'ân.

Keywords: Islâmîc Thought, Hasan Onat, Human, Religion, Qur'ân, Prophet.

Öz

Hasan Onat genelde İslam Mezhepleri Tarihinde özelde ise Şia ekolü üzerinde nitelikli çalışmalarıyla tanınan bir akademisyendir. İslam bilimlerinde sık sık metodolojinin önemine dair vurgularıyla bilinir. Türk akademi camiasına kazandırdığı akademisyenler açısından da önemli hizmetleri ehlince malumdur. Ne yazık ki geçtiğimiz covid-19 salgınında kendisini kaybettik. Bazı çalışmaları Pınar Yayınları tarafından okurlara kazandırılmıştır. Bu değerlendirme yazımızda Onat'ın *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* adlı eserini eler almayı düşündük. Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır: İnsan, din, iman, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber başlıklarını taşımaktadır. Her çalışmasında olduğu gibi Onat, bunda da mezhepler üstü bir yaklaşımla her ekolün sonradan ortaya çıkmış beşeri oluşumlar olduğunu ve İslam'la özdeşleşemeyeceğini savunmuştur. Bu yöntem Kur'an'ı merkeze alan bir yapılanmayı öngörerek erken devir idealizasyonunu, geçmişi kutsallaştırmayı ve geleneği dinleştirmeyi reddetmektedir. İslam'ın yüksek değerlerine ve Kur'an'ın öğretisine bütün insanlığın ihtiyacı olduğuna işaret eder.

Anahtar Kelimeler: İslam Düşüncesi, Hasan Onat, İnsan, Din, Kur'an, Peygamber.

Giriş

Hasan Onat ve Din Anlayışımız

Hasan Onat genelde İslam Mezhepler Tarihinde özelde ise Şia üzerinde nitelikli çalışmalarıyla tanınan bir akademisyendir. İslam bilimlerinde sık sık metodolojiye dair vurgularıyla bilinir. Türk akademi camiasına kazandırdığı akademisyenler açısından da önemli hizmetleri ehline malumdur. Ne yazık ki geçtiğimiz covid-19 salgınında kendisini kaybettik.¹ Kendisinin müsveddelerini hazırladığını öğrendiğimiz bazı çalışmaları titiz editoryal okuma ve çalışmaların ardından Pınar Yayınları tarafından okurlara

kazandırılmıştır. Bu değerlendirme yazımızda Onat'ın *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* adlı eserini ele almayı düşündük. Çalışma Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun editörlüğünde ve Prof. Dr. Osman Aydınli'nin hazırlığıyla yayın hayatına taşınmıştır. Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır: İnsan, din, iman, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber başlıklarını taşımaktadır. Ön sözden anlaşıldığı üzere bu çalışmanın önemi, bu eserin Onat tarafından profesörlük başvurusunda kullanılmış olmasıdır. Her çalışmasında olduğu gibi Onat, bunda da mezhepler üstü bir yaklaşımla her ekolün sonradan ortaya çıkmış beşerî oluşumlar olduğunu ve İslam'la özdeşleşemeyeceğini savunmuştur. Bu yöntem Kur'an'ı merkeze alan bir yapılanmayı öngörerek erken devir idealizasyonunu, geçmişi kutsallaştırmayı ve geleneği dinleştirmeyi reddetmektedir. İslam'ın yüksek değerlerine ve Kur'an'ın öğretisine bütün insanlığın ihtiyacı olduğuna işaret eder.

¹ Hasan Onat 26 Eylül 2020 tarihinde vefat etmiştir.

Bunun sağlanması için aklın yeniden keşfedilmesi ve Müslümanların oluşturduğu bilimsel birikimin eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekir.²

1. İnsan: Onat’a göre varlığa ontolojik manada baktığımızda insanın mahiyeti ve fonksiyonu öne çıkmaktadır: “Sadece insan, çevresini dünya haline getirebilmektedir. Bir tek, insan hürdür ve diğer alanlarda tasarruf sahibidir. İnsana ayrıcalık olarak akıl ve irade özgürlüğü verilmiştir. Buna karşılık ağır bir sorumluluk yüklenmiştir: İnsanlığını gerçekleştirmek.”³ İnsanın önemli sorumluluğundan söz ederken geleneksel din anlayışımızdan kaynaklanan bir probleme işaret eder: “Akıl ve imanın alternatif kavramlar olarak ileri sürülmesi, iman ve aklın birbiriyle hiçbir ilgisinin olmadığı, bunların birbirinden bütünüyle ayrı şeyler olduğu, zaman zaman söylenir. İslam, sorumluluğun şartı olarak akıllı olmayı ve ne yaptığını bilecek, sorumluluğun bilincinde olacak yaşta bulunmayı esas almıştır. Üstelik dinimiz İslam, insan fitratına uygun bir dindir. İslam’ın ne iman konusunda ne de başka alanlarda akli devre dışı bırakabileceğini düşünmek İslam’a aykırı olacaktır.”⁴ Bunu şu ayetle destekler: “*Bu Kur’an, onunla uyarılınsınlar ve bir tek Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara tebliğ edilmiştir.*”⁵

Yazara göre Kur’an’ın takdim ettiği insan kavramını anlamaksızın İslam’ı anlamak pek mümkün değildir. Çünkü Kur’an insanlara gönderilmiştir. Müminler, şifa ve rahmet kaynağı olarak ondan istifade edeceklerdir. İnsanın imtiyazlarından söz ederken hem insanın zaafılarından da söz etmekte hem de teo-psişik tahlillerde bulunmaktadır: “İnsanoğlunun, hava kadar su kadar belki de daha fazla inanmaya ihtiyacı vardır. Bu inanma ihtiyacı o kadar üst düzeydedir ki tek tek Allah’a inanmayı başaramayanlar, önlerine çıkan sevdikleri ya da korktukları şeyleri putlaştırabilmektedirler.”⁶

2. Din: Burada yazar dinin temel unsurlarından söz eder. Söz gelimi imanın bilgi boyutu her zaman tartışmaya açıktır. İnsanoğlu, sınırlı bir varlık olduğuna göre bazı şeyleri eksik ya da yanlış anlayabilir. Ancak insanın, hatasını fark etmesi de mümkündür. İmanın bilgi boyutunun tartışmaya açık tutulması bize iki önemli yarar sağlamaktadır. İlki, bu alandaki bilgilerimizin sürekli yenilenmesi ve tazelenmesi. Diğeri ise akılla çelişmesi muhtemel birtakım unsurlara hiç yer verilmemesi. Bunun teorik sağlamasının yolu da bellidir. Şöyle ki, imanın bilgi boyutu ile ilgili tek ölçüt Kur’an olmak durumundadır. Mümin insan, öncelikle vahyin temellerini iyi bilmek

² Hasan Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 15.

³ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 17.

⁴ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 24.

⁵ Bk. İbrâhîm, 14/52.

⁶ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 53.

zorundadır. İncanın vahyî temelleri ne kadar iyi bilinirse, yanlışlardan kurtulmak da o kadar kolay olacaktır.⁷

Din-evrensellik ilişkisinde Onat, dinin her zaman yükselen değer olma özelliğini taşıyacağı noktasında iyimserliğini korumaktadır. Bu doğrultuda sosyolojik tespitleri yerindedir: “İlim ve teknolojinin zirveyi zorladığı asrımızda ve gelecek asırlarda dinin öneminin daha da artacağı, insanların her zamankinden daha fazla dine ve dini değerlere ihtiyaç duyacaklarını düşünmektedir. Çünkü “toplum düzeninin en önemli koruyucusu dindir. İktisaden, maddeten güçsüz toplumların yaşayabildikleri görülmüştür fakat dini duyguları zayıflamış, manen çökmüş toplumlar, varlıklarını devam ettirememişlerdir. Dinin zayıflaması, arkasından ahlaki ve hukuki suçları çağırır.”⁸ Onat, çoğu durumlarda din hakkında olumsuz kanaatlere sahip kişilerin dahi din konusundan müstağni kalamamalarını şöyle temellendirir: “Din ister inansın isterse inanmasın bütün insanların ilgi alanına giren bir konudur. İnanan insanlar, inançlarının temelini, davranışlarının hedefini anlayabilmek için inandıkları dini bilmek durumundadırlar. Dine ve dini değerlere uzak kimseler de toplumun bir ferdi olarak inanan insanları anlayabilmek için hiç olmazsa birazcık din hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Din, etkisi hayatın bütününe kucaklayan sosyal bir gerçek olduğu için toplumu tanımak, insanları iyi anlamak isteyen her insan, bu konuda yeterli ve doğru bilgilere ulaşabilmelidir. Din ayrı, dinin anlaşılması ve pratiğe dökülmesi de ayrıdır.”⁹

3. İman: Onat, İslam’ın iki temel özelliğinin evrensellik ve insan tabiatına uygunluk olduğunu belirtir. İslam’ın teorisiyle insanlar marifetiyle pratiğe aktarılmalarının aynı olgular olmadığını da ifade etmektedir. Sosyal yapının ve sosyal hayatın sürekli değiştiği bilinmektedir. Toplumların, gelenek görenekleri, değer yargıları, ahlak anlayışları da değişmektedir. İslam’ın evrenselliği, onun bir din olarak toplumun gerisinde kalmasını önlemektedir. Evrensel olan, İslam dinidir. İslam kültürü, başka bir deyişle Müslümanların meydana getirdikleri kültür değil... Karşımıza din ve kültür ayrımı çıkmıştır. Din olarak İslam, Hz. Peygamberin sağlığında tamamlanmıştır. Ancak dinin anlaşılması ve topluma yansması, ister istemez toplumun dinamizmine paralel olarak geniş şekiller göstermek durumundadır. Böylece bir yandan dinin evrenselliği ortaya çıkmış olmakta; diğer yandan da evrensel prensiplerin ışığında yeni durumlara, yeni şartlara intibak kolaylaşmaktadır. Bu dinamizmi sağlayacak olan içtihat kurumudur. Ama yazara göre bu kurum, belli bir

⁷ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 63.

⁸ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 79.

⁹ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 92.

müddet sonra layıkıyla çalıştırılmadığından yer yer katılaşma ve donmanın ortaya çıkması belirtilmesi gereken bir husustur.¹⁰

4. Kur'an-ı Kerîm: Onat, her Müslümanın doğrudan Kur'an'ın muhataplığı olgusuna önem verir. Kur'an'ı iyi anlamak hiç kimsenin tekelinde değildir. Hz. Peygamber, peygamberlik süresi boyunca hiçbir fark gözetmeksizin bütün insanları Kur'an'a çağırmıştır. Vahye muhatap olan insanların Kur'an'ı anlamada içinde yetiştikleri geleneğe mahkûm olmamaları konusunda da uyarıda bulunmaktadır. Şuarâ Sûresi'nden 69-89 arası ayetlere atıfta bulunarak sözü, din anlayışının gelenekleşmesi konusuna getirir ki, Kur'an bu duruma, 'ataların dini' adını vermekte başka bir ifadeyle inancın ve din anlayışının gelenekleşmesi... İnsanın sosyal bir varlık olması, hayatını toplum içinde sürdürmesini zorunlu hale getirmektedir. Ancak hayatın toplu halde yaşanması, fert olarak insanın, kendini toplumun akışına bırakması demek değildir. Çünkü inancın ve din anlayışının gelenekleşmesi, varlığını gelenek halinde sürdürmesi, insanın kendisini toplumun akışına bırakmasının bir tezahürüdür.¹¹

5. Hz. Peygamber: Onat'a göre İslam ile onun önemli bir kurumu olan peygamberlik müessesesi ayrı düşünülemez. Hz. Peygamber'i tanımaksızın İslam'ı iyi anlayabilmek doğrusu zordur. İşe başlamak için en uygun yer, her dini konuda olduğu gibi yine Kur'an'dır. Onu nasıl anlamamız gerektiği konusunda en sağlam ölçüleri bize Kur'an sunacaktır. Bu şöyle bir sonucu doğurmaktadır: Hz. Peygamber, ilk vahyi alıncaya kadar peygamber olacağını bilmediğine göre, Hz. Peygamber'in hayatı incelenirken peygamberlik öncesi döneme ait bilgilerin, onun peygamber olacağı fikrini işleyen rivayetlerin doğru kabul edilmemesi gerekir.

Son olarak önemli bir yöntemi de içeren bir tespitiyle bitirmek isabetli olacaktır. "İslam'ın doğuşuyla birlikte Allah-insan münasebeti de açıklık kazanmıştır. Artık hiçbir kimsenin Allah'tan özel bilgi aldığı ileri sürme hakkı yoktur. Allah'ın insanlara bildirmek istedikleri kutsal kitabımız Kur'an'dır. Ondan sonra vahiy gelmeyeceğine göre denetimsiz bilgilerin devri kapanmış demektir. Artık, Kur'an dışındaki bilgilerin Allah katından gelip gelmediği değil, Kur'an'a uyup uymadığı söz konusudur."¹²

Sonuç

Hasan Onat'ın din anlayışımız üzerine denemelerinde şüphesiz ele aldığı konular bunlardan ibaret değildir. Ana başlıklar üzerinden ilerlenerek önemli görülen tespitlerine yer verilmiştir. Onat hocanın derslerindeki sunumlarında olduğu haliyle

¹⁰ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 118.

¹¹ Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 189.

¹² Onat, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*, 258.

eserlerinde de doğru bilgiye ulaşmadaki hassasiyeti anlaşılmaktadır. Bu bakımdan eserlerinin satır aralarında metodolojik tespitler fark edilmektedir. Bu eserde İslam'la ilgili kurucu ve temel kavramlara yer verilmiştir. Metinde ayetlere fazlaca atıflar yapılmaktadır. Bazı yerlerde benzer ayetlerin tekrarı okuru rahatsız edecek bir olumsuzluk doğurabilir. Yazarın düşüncesinde Kur'an'ın sürekli merkeziliğine atıfları dikkate alındığında belki bu tasarruf tolere edilebilir. İslam'ın temel kavramlarının ele alındığı bu eserin her kesimden okura hitap ettiği söylenebilir. Ancak yeni nesillerin okuma alışkanlıkları dikkate alındığında oluşturulacak metinlerin daha kısa hacimli olması gerektiği kanaatindeyiz. Merhum Onat'ın çalışmasının okurla buluşmasına vesile olan editoryal ekibe ve Fecr Yayınevi yetkililerine müteşekkirdiğimiz da bilinmelidir. Kitabın akademik, kültür ve sosyal hayatımıza katkı sunacağı müsellemidir.

Kaynakça

Onat, Hasan. *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.